

VAN VERDICHTING NAAR VERLICHTING

Leraarcompetenties voor succesvolle communicatie in het PO, SBO en SO

Thematisch overzichtsartikel NRO, Gedrag en passend onderwijs (405-18-633)

Judith Stoep^{1,2}

Joyce Gubbels¹

Stijn Deckers^{2,3}

Maartje Radstaake^{2,4}

Eline Prijs¹

1: Expertisecentrum Nederlands

2: Radboud Universiteit, Pedagogische Wetenschappen en Onderwijswetenschappen

3: Stichting Milo

4: Erasmus MC Sophia Kinderziekenhuis

Gedrag en passend onderwijs

Achtergrond

- Verdichting leerlingproblematiek (Smeets et al., 2017)
- Behoefte aan extra ondersteuning bij leerproblemen en gedragsproblemen (Schrameier, Reincke & Stoep, i.v.)
- Besef: communicatieve problemen onderliggende oorzaak (Mirenda, 1979)
- Inzet van Ondersteunde Communicatie nog relatief onbekend in onderwijsveld (Van Balkom, 2018)

Onderzoeksvragen

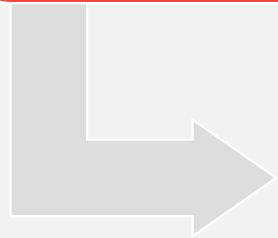
- Hoe moeten we de **samenhang** zien tussen **gedragsproblemen** van leerlingen in het SO en (S)BO en hun **communicatieve competentie**?
- Welke **middelen/interventies** zijn succesvol gebleken (volgens (inter)nationaal onderzoek) om via communicatieondersteuning te werken aan gedragsproblematiek van leerlingen in het SO/(S)BO?
- Welke **persoonskenmerken** en **omgevingsinvloeden** zijn stimulerend, dan wel belemmerend bij de uitvoering van deze communicatieondersteuning/interventies?

Werkwijze

Principes van
systematic
review

Expertraad-
raadplegingen

Overzichts-
artikel

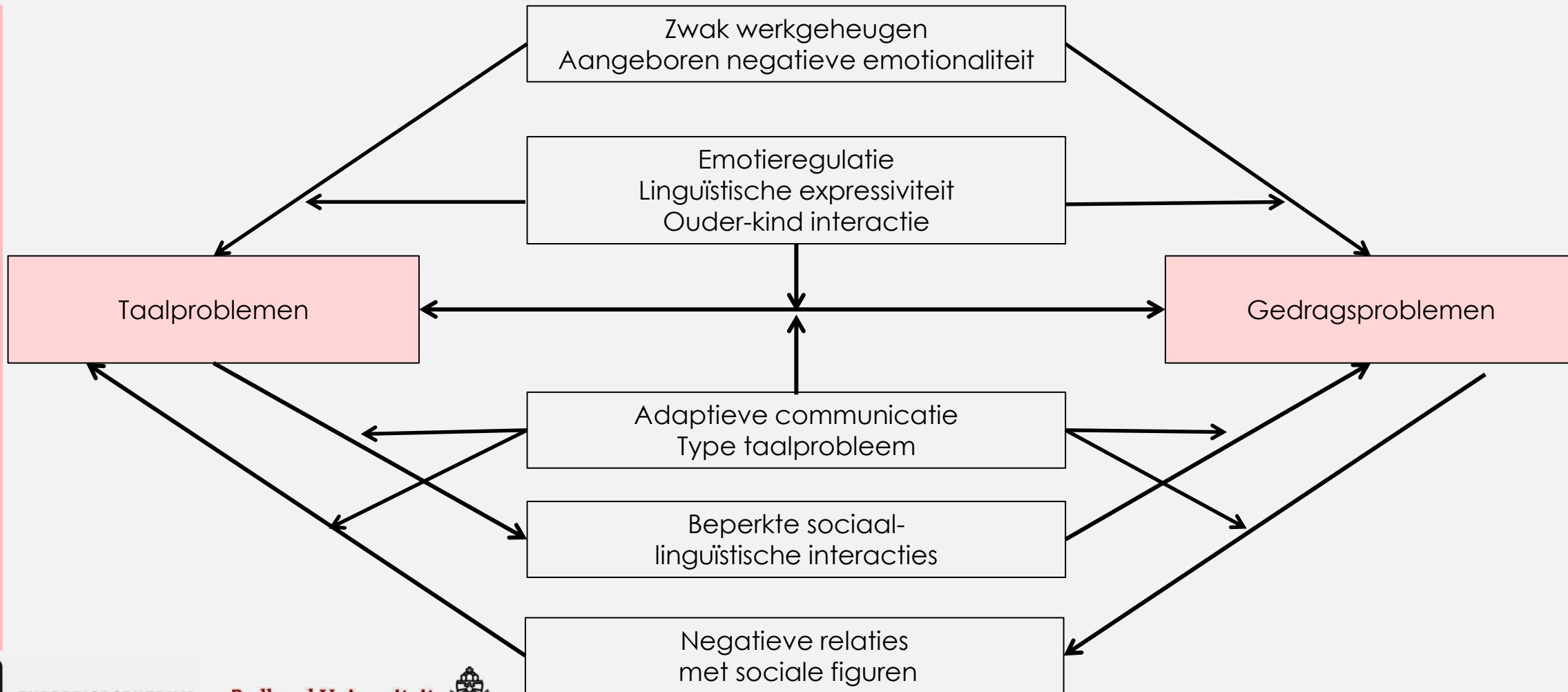
Compendium

Kennisclip

Infographic

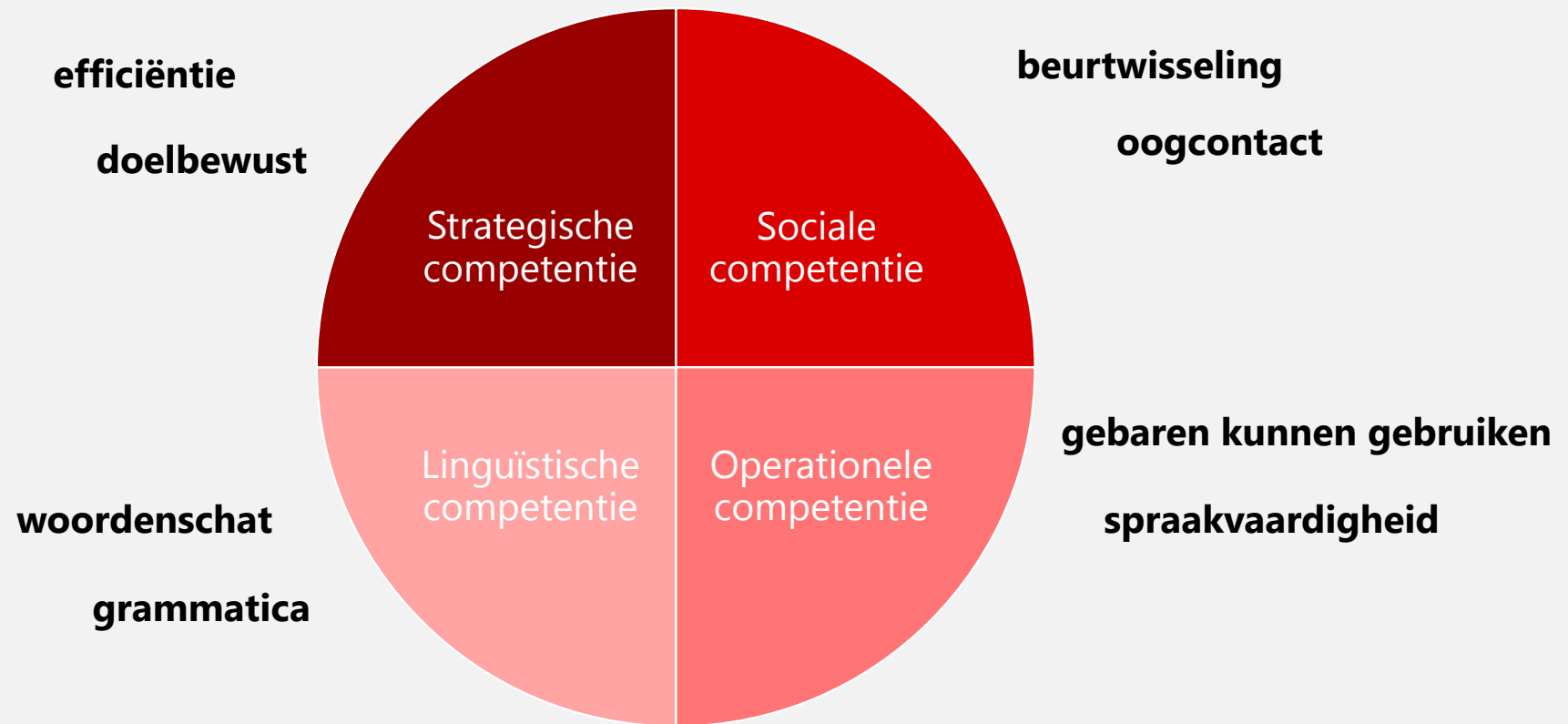
Integratief model van linguïstische en behavioristische comorbiditeit

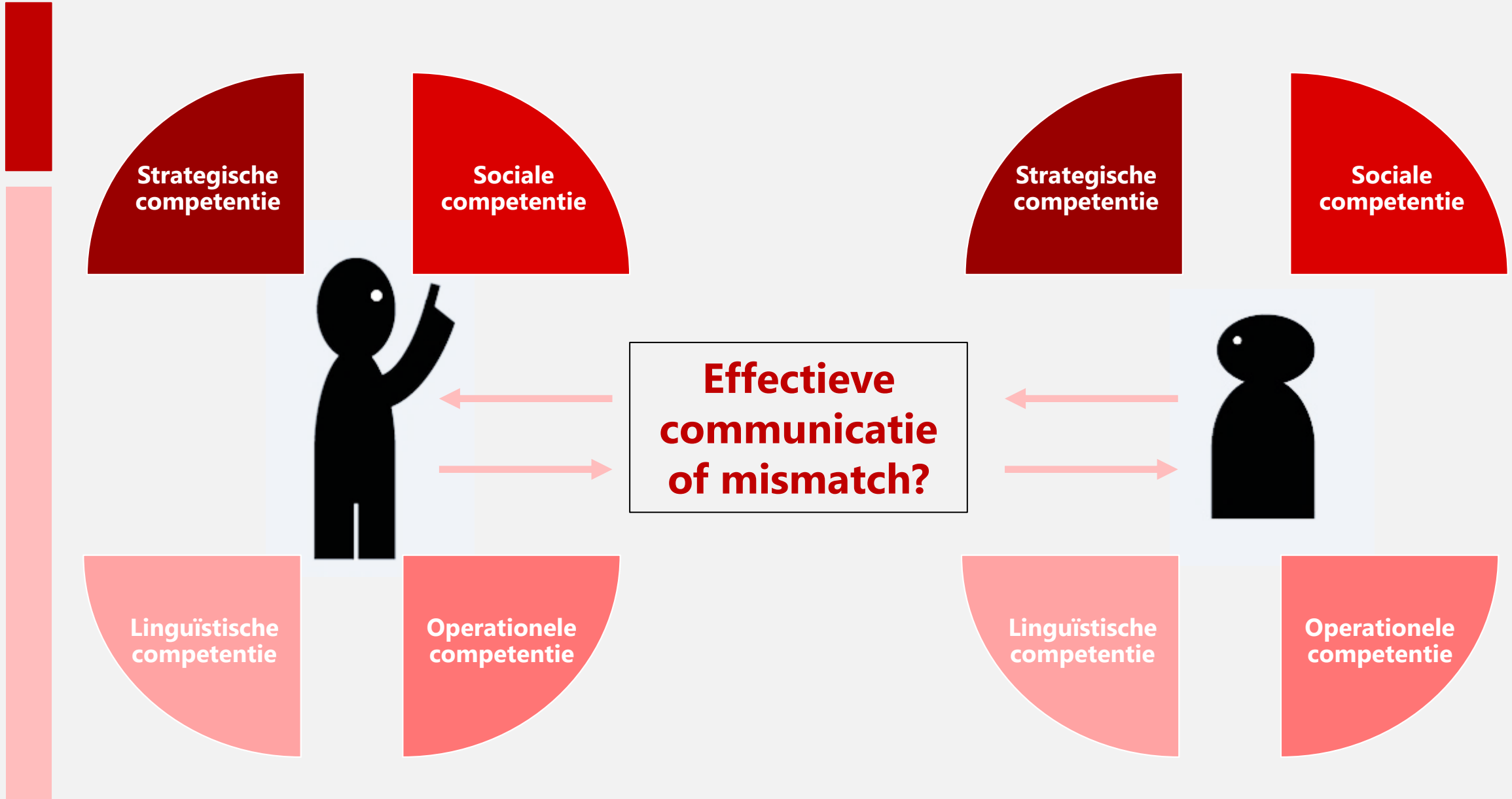
(naar Carpenter & Drabick, 2011)

Communicatieve competentie

Light & McNaughton, 2014

Interne en externe factoren

Deckers, Van Zaalen, Stoep, Van Balkom en Verhoeven (2016)

- Aandacht
- Sensorische waarneming
- Werkgeheugen
- Verwerking (sensorische) informatie
- Psychosociale factoren (motivatie, doorzettingsvermogen)
- Rumoer
- Kenmerken klas
- Positionering leerling
- Structuur
- Sensitiviteit leerkracht voor communicatieve signalen

Interventies

- Functional Communication Training (FCT; Durand, 1990)
- Picture Exchange Communication System (PECS; Frost & Bondy, 2002)
- Social skills training (Lo et al., 2002)
- Pivotal Response Training (PVT; Koegel et al., 1987)
- Treatment & Education of Autistic & related Communication Handicapped Children (TEACCH; Schopler, 1986)
- Positive Behavior Support (PBS; Carr et al., 2002)

Nederlandse programma's met OC

- Kinderen Leren Initiatieven Nemen in communicatie (KLINc; Van Balkom, 2018)
- Communicatieve Ontwikkeling van niet-sprekende kinderen en hun Communicatiepartners (COCP; Heim et al., 2018)
- Communicatie Assessment & Interventie Systeem (CAIS; Kilkens, 2015)

Evidence based technieken: basale elementen in communicatie en omgevingsprincipes

- (Oog)contact maken
- Aansluiten
- Wachten
- Enthousiasmeren en uitdagen
- Ruimte scheppen
- Uitlokken via graduele prompting
- Reageren
- Interpreteren

- Toevoegen
- Belonen van goede communicatieve intentie
- Model staan
- Visualiseren

- Inrichting klaslokaal
- Aanbieden van de leertaak
- Betrekken van klasgenootjes

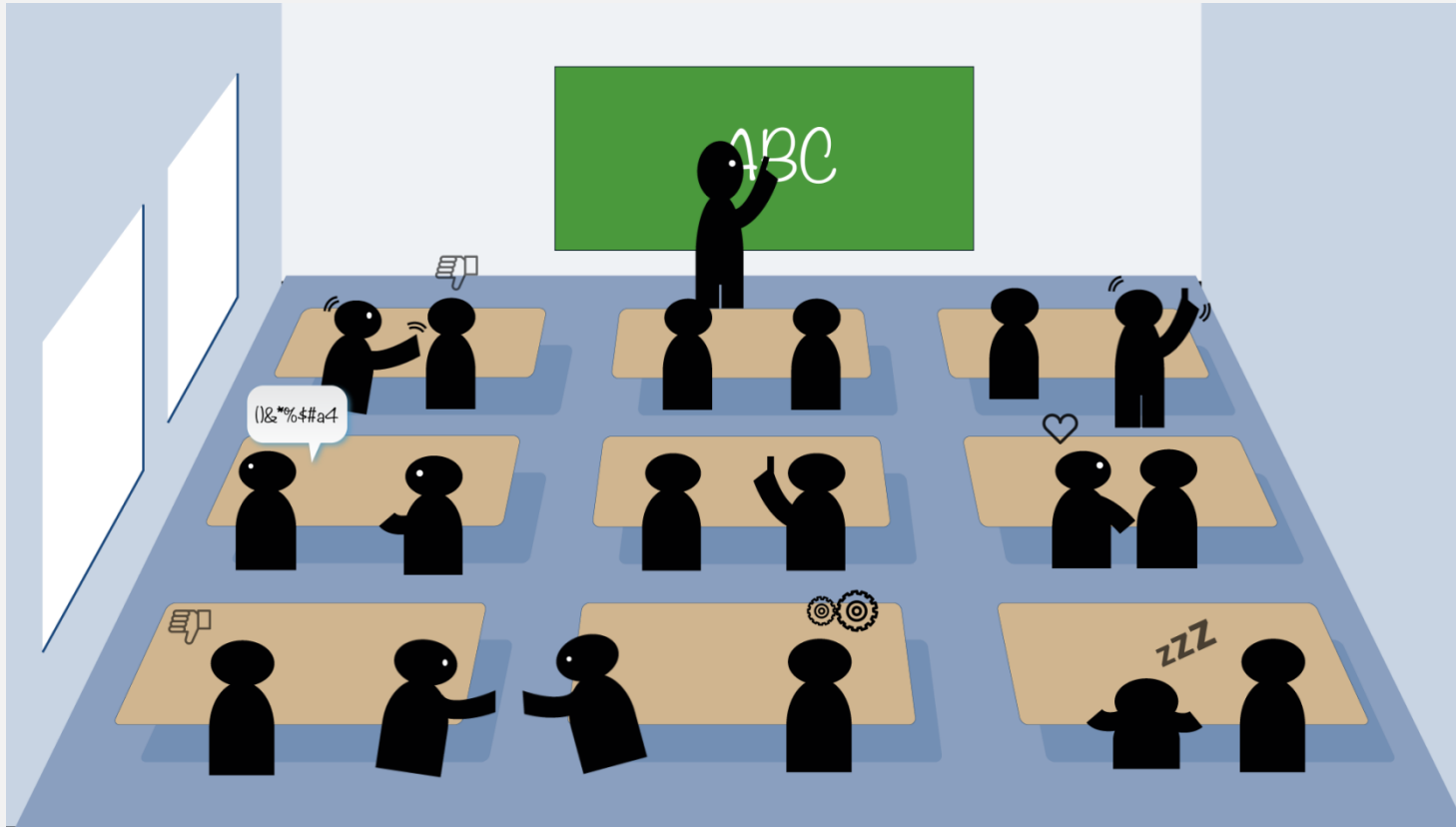
Ondersteunde Communicatie (OC)

Van Balkom, 2018

communicatieve vaardigheden van een persoon worden ondersteund of versterkt, waarbij gebruik gemaakt wordt van alle mogelijke zintuigen en uitingsvormen van taal

Kennisclip en infographic

Van verdichting naar verlichting

Leraarcompetenties voor succesvolle communicatie

Passend onderwijs vraagt om begeleiding en ondersteuning bij het leren die aansluiten bij de mogelijkheden en beperkingen van een leerling. Dat 'op maat' maken van het onderwijs vraagt veel van leraren, zowel in het SO als in het PO. Met name **gedragsproblematiek** van de leerlingen lijkt een verklarende factor te zijn van het gevoel van verdichting van de leerlingproblematiek in alle onderwijssectoren. In deze infographic laten we zien hoe communicatie de sleutel kan worden tot het voorkomen en bestrijden van gedragsproblemen. Storend gedrag kun je namelijk zien als een complicatie die optreedt in de communicatie van de leerling met zijn omgeving. Dat is een **wederzijds proces**, dat zowel door de leerling als de leraar en medeleerlingen beïnvloed wordt. Probleemgedrag functioneert dan als een primitieve vorm van communicatie voor die leerlingen die (nog) niet beschikken over passende en ontwikkelde communicatievormen. Via een beschrijving van een aantal goede praktijken en wetenschappelijke inzichten op het gebied van basale elementen in de communicatie, ondersteuning van communicatie en de omgevingsprincipes die daarbij van belang zijn, bieden we leraren een ander perspectief, namelijk om via **effectieve communicatie** gedragsproblematiek te voorkomen, te verminderen of om te buigen, en daarbij meer competentie te ervaren.

Basale elementen in communicatie

1

(Oog)contact maken

Heb aandacht voor elkaar, bijvoorbeeld door het hebben van oogcontact en het aansluiten bij de beleving van de leerling.

J.Stoep@ExpertisecentrumNederlands.nl

<https://www.expertisecentrumnederlands.nl/projecten/poso-gedrag-verdichting-verlichting/>

BRONNEN

- Balkom, H. van (2018). *Kinderen leren initiatieven nemen in communicatie. Toegang tot communicatie, taal en geletterdheid voor kinderen met meervoudige beperkingen*. Den Haag/Leuven: Acco.
- Carpenter, J. L., & Drabick, D. A. (2011). Co-occurrence of linguistic and behavioural difficulties in early childhood: A developmental psychopathology perspective. *Early Child Development and Care*, 181(8), 1021-1045.
- Carr, E. G., Dunlap, G., Horner, R. Bh., Koegel, R. L., Turnbull, Sailor, W., ... Fox, L. (2002). Positive Behavior Support: Evolution of an applied science. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 4, 4-16.
- Deckers, S. R. J. M., Van Zaalen, Y., Stoep, J., Van Balkom, H., & Verhoeven, L. (2016). Communication performance of children with Down Syndrome: an ICF-CY based multiple case study. *Child Language Teaching and Therapy*, 32(3), 293-311.
- Durand, V. M. (1990). *Severe behavior problems: A functional communication training approach (Treatment manuals for practitioners)*. The Guilford Press.
- Frost, L. A., & Bondy, A. S. (2002). *The Picture Exchange Communication System training manual (2nd.)*. Newark, DE: Pyramid Educational Products, Inc.
- Heim, M., Veen, A., Brinkman, E., & Jonker, V. (2018). Met COCP in de klas doet iedereen mee. Toepassing van leerkrachtstrategieën zorgt voor een hoger participatieniveau bij kinderen die niet of moeizaam praten. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 57, 179-191.
- Kilkens, A. (2015). *De ontwikkeling en evaluatie van het Communicatie Assessment & Interventie Systeem (CAIS) voor het aanleren van (proto-)imperatief gedrag aan kinderen met complexe ontwikkelingsproblemen*. Proefschrift Radboud Universiteit Nijmegen.
- Koegel, R. L., O'Deil, M. C., & Koegel, L. K. (1987). A natural language teaching paradigm for nonverbal autistic children. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 17, 187-200.
- Light, J., & McNaughton, D. (2014). Communicative competence for individuals who require augmentative and alternative communication: A new definition for a new era of communication? *Augmentative and Alternative Communication*, 30, 1-18.
- Lo, Y. Y., Loe, S. A., & Cartledge, G. (2002). The effects of social skills instruction on the social behaviors of students at risk for emotional or behavioral disorders. *Behavioral Disorders*, 27, 371-385.
- Mirenda, P. (1997). Supporting individuals with challenging behavior through functional communication training and AAC: Research review. *Augmentative and Alternative Communication*, 13(4), 207-225.
- Schopler, E. (1986). A new approach to autism. *Social Science*, 71, 183-185.
- Schrameijer, T., Reincke, M., & Stoep, J. (in voorbereiding). *Perceptie van zorgzwaarte in het SO in het licht van Passend Onderwijs*.
- Smeets, E., Boer, A. de, Loon-Dijkers, L. van, Rossen, L., & Ledoux, G. (2017). *Passend onderwijs op school en in de klas. Eerste meting in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs*. Nijmegen: KBA Nijmegen.
- Stoep, J., Gubbels, J., Deckers, S., Radstaake, M., & Prijs, E. (2019). *Van verdichting naar verlichting. Leraarcompetenties voor succesvolle communicatie in het PO en SO. Thematisch overzichtsartikel Gedrag en Passend onderwijs*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands/Radboud Universiteit. Verkrijgbaar via https://www.expertisecentrumnederlands.nl/wp-content/uploads/2019/05/Stoep-et-al_2019_Van-verdichting-naar-verlichting_NRO-Gedrag-en-Passend-Onderwijs-thematisch-overzichtsartikel.pdf